शहीद परिवारको सामाजिकतथामनोवैज्ञानिक अवस्था

(कास्कीजिल्लामादशवर्षे जनयुद्धको एक अध्ययन)

त्रिभुवनविश्वबिद्यालय, मानविकीतथा सामाजिकशास्त्र संकायअन्तर्गत

समाजशास्त्रविषयमा स्नातकोत्तर तहको आंशिकआवश्यकताको

प्रयोजनको लागिपृथ्वीनारायण क्याम्पस पोखरामाप्रस्तुत

शोध-पत्र

प्रस्तुतकर्ता

सूजना त्रिपाठी

रोल नं. : ९१/०६९

परीक्षा रोल नं. : ४८०३८६/७४

त्रि.वि.दर्ता नं. ९-२-४७-३९५९-२००७

त्रिभुवनविश्वविद्यालय

समाजशास्त्रतथा ग्रामिण विकास विभाग

मानविकीतथा समाजशास्त्र संकाय

पृथ्वीनारायण क्याम्पस

पोखरा, २०७७

TRIBHUVAN UNIVERSITY
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
Prithvi Narayan Campus
पृथ्वीनारायण क्याम्पस
(A QAA Certified Institution, Accredited by UGC, Nepal)

प.सं. :
च.नं. :

सिफारिस पत्र

त्रिभुवनविश्वविद्यालय, पृथ्वीनारायण क्याम्पस, मानविकीतथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय, अन्तर्गत समाजशास्त्रविषयमा स्नातकोत्तर तहको आंशिकआवश्यकतापरिपुर्तिको निम्तीशोधार्थी छात्रा सृजना त्रिपाठीद्वारा "शहीद परिवारको सामाजिकतथामनोवैज्ञानिक अवस्था"कास्कीजिल्लामादशवर्षे जनयुद्धको एक अध्ययनशीर्षकमाशोधपत्र मेरो निर्देशनमातयार पार्नुभएको हो । उहाँको कार्यप्रति म सन्तुष्ट छु,उक्तशोधपत्रको आवश्यकमुल्याङ्कनको लागिसिफारिस गर्दछु ।

....

नारायणी सिग्देल

शोधनिर्देशक

समाजशास्त्रविभाग

पृथ्वीनारायण क्याम्पस पोखरा

मिति : २०७७/११/१५

Mailing Address: Bagar, Pokhara, Nepal बगर, पोखरा, नेपाल
Phone: +977-61-526837, 540222 Email: info@pncampus.edu.np URL: www.pncampus.edu.np

TRIBHUVAN UNIVERSITY
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
Prithvi Narayan Campus
पृथ्वीनारायण क्याम्पस
(A QAA Certified Institution, Accredited by UGC, Nepal)

प.सं. :
च.नं. :

स्वीकृत पत्र

त्रिभुवनविश्वविद्यालय, पृथ्वीनारायण क्याम्पस मानविकीतथा सामाजिकशास्त्र संकायतथा ग्रामीण विकास विभागअन्तर्गत समाजशास्त्रविषयमा स्नातकोत्तर तहको आंशिकआवश्यकतापूर्तिको निम्ति रोल नं ९१/०६९ को विद्यार्थी सृजना त्रिपाठीद्वारा "शहीद परिवारको सामाजिकतथामनोवैज्ञानिक अवस्था"कास्कीजिल्लामादशवर्षे जनयुद्धको एक अध्ययनशीर्षकको शोधपत्र समाजशास्त्रविषयको स्नातकोत्तर तहको उपाधिकालागिउचित ठहरिएकोले स्वीकृत प्रदानगरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

....

शोधनिर्देशक

समाजशास्त्रविभाग

पृथ्वीनारायण क्याम्पस पोखरा

....

बाह्य परिक्षक

....

पृथ्वीनारायण क्याम्पस पोखरा

....

प्रा.डा. विश्वकल्याण पराजुली

विभागीयप्रमुख

समाजशास्त्रविभाग

पृथ्वीनारायण क्याम्पस, पोखरा

मितिः२०७७/११/२८गते

Mailing Address: Bagar, Pokhara, Nepal बगर, पोखरा, नेपाल
Phone: +977-61-526837, 540222 **Email:** info@pncampus.edu.np **URL:** www.pncampus.edu.np

कृतज्ञता

त्रिभुवनविश्वविद्यालय, पृथ्वीनारायण क्याम्पस पोखराको सामाजिकशास्त्रतथा ग्रामिण विकास विभागअन्तर्गत शोधपत्रतयार गर्न पाउँदागौरवान्वित छु । अध्ययनको शिलशिलामाअमूल्य सहयोग सुझावतथा प्रेरणा प्रदान गरी मेरा हरेक पाइलाहरुमापथप्रदर्शन गर्नुहुने आदरणीय शोध निर्देशक नारायणी सिग्देलज्यूप्रति कृतज्ञता व्यक्तगर्दछु । मैले पेश गरेको शोधशीर्षकलाई अध्ययनको लागिअनुमतिप्रदानगर्नुहुने पृथ्वीनारायण क्याम्पस समाजशास्त्रविभागीयप्रमुखप्रा. डा. विश्वकल्याण पराजुलीज्यूप्रतिआभारी छु ।

शहीद परिवारले यस शोधपत्रको लागिआवश्यक पर्ने तथ्याङ्क, अन्तर्वार्ता भरेर सहयोग गर्नुभएको छ । उहाँहरुको सहयोगविना यो अनुसन्धान पूर्ण हुने थिएन। व्यक्तिगत अध्ययनबाट यस शोधपत्रको उद्देश्य पूरा गर्न शहीद परिवारले भोगेका सामाजिक,आर्थिक, राजनैतिक र मनोवैज्ञानिक अवस्थाबुझ्नकालागिआफ्नो अमूल्य समय र अनुभवप्रदानगर्ने सम्पूर्ण शहीद परिवारप्रतिआभार प्रकट गर्दछु ।शोधअध्ययनकालागिप्रकाशनहरु उपलब्ध गराउने पृथ्वीनारायण क्याम्पसको पुस्तकालय सूचनाविभाग, शहीद परिवारको तथ्याङ्क संकलननिम्ति सहयोग गर्ने जिल्लाप्रशासनशहीद परिवारका घरसम्मपुग्नकानिम्ति सहयोग गर्ने तत्कालीनमाओवादी नेतृत्वहरु शहीद सम्बन्धि पुस्तक लेख, रचनाउपलब्ध गराउने कानुनव्यवसायीहरुका साथै यो शोध अध्ययनलाई कम्प्युटर टङ्कन अन्तिम स्वरुपप्रदानगर्न सहयोग पुऱ्याउने सुगम कम्प्युटर सेवापोखरा-१, बगर प्रतिधन्यवादव्यक्तगर्दछु ।

यो शोधपत्रतयार गर्ने क्रममाहौसलादिनुहुने बुवा देवकृष्ण त्रिपाठी आमासिता त्रिपाठी दाजु अशोक त्रिपाठीप्रति पनिआभारी छु । विशेषगरी छोरा प्रशिद्ध दाहाल र परिवारका सम्पूर्ण सदस्यको प्रेरणा र सहयोगले पुरा भएकोले सबैप्रति म आभार प्रकट गर्दछु ।

सृजना त्रिपाठी

शोधसार

दशबर्ष जनयुद्ध सन् १९९५ मामाओवादीले रोल्पा र रुकुमजिल्लाकागाउँ-गाउँमा(सिज सांस्कृतिकअभियान)मार्फत जनतालाई अन्याय र असमानता विरुद्धआवाज उठाउन अभियानचलाइयो, त्यही ठाउँबाट सशस्त्र जनयुद्धको पनिथालनीभयो । सशस्त्र जनयुद्धको रोल्पा र रुकुमजिल्लामामात्रसिमीतनभई देशभरी नै प्रभावपर्‍यो । कास्कीजिल्लामापनि सशस्त्र जनयुद्धको असर प्रत्यक्ष रुपमा परेकोदेखिन्छ ।कास्कीजिल्लामादशवर्ष जनयुद्धमा माओवादीको तर्फबाट जम्मा ४६ जनाशहीदभएको तथ्यांक भेटिन्छ । शहीद परिवारको वर्तमान समयमा दैनिकव्यवहार कसरी चलीरहेको छ ?वर्तमानअवस्थामाविकसीत राजनैतिक घटनाहरुप्रति के कस्ता बिचार छन् ?शहीद परिवारमामनोवैज्ञानिक रुपमा के कस्ता समस्याहरु देखा परेका छन् ?आदीप्रश्नहरुको सेरोफेरोमा रहीशोधपत्रतयार गरिएको छ । यस अध्ययनको मुख्यउदेश्य जनयुद्धमा कास्कीजिल्लामा रहेको शहीद परिवारको आर्थीक, सामाजिक र मनोवैज्ञानिक अवस्थाविषयको विश्लेषण गरिएको छ ।

प्रस्तुतअध्ययनमागरिएको तथ्याङकविश्लेषण र नतिजाले कास्कीजिल्लामाशहीद परिवारको आर्थिक, सामाजिक र मनोवैज्ञानीक अवस्थामाकुलशहीद परिवारको वर्तमानअवस्थाको वारेमाअध्ययनगरिएको छ । यस क्षेत्रमा रहेका शहीद परिवार जम्मा ४६ रहेका छ भने ति परिवारसँग प्रत्यक्षअन्तर्वार्ता र उनिहरुले दिएकालिखितजवाफअनुसार शोधपत्रको विश्लेषण गरिएको छ ।

प्रस्तुतशोधपत्रमाप्राथमिक र द्वितियदुवै खाले तथ्याङ्क समावेश गरिएको छ । प्राथमिकतथ्याङ्कको लागिअन्तर्वार्ता,अवलोकन र बैयक्तिकअध्ययनबिधि समावेस गरिएको छ । द्वितीयतथ्याङ्क अन्तरगतसरकारी तथा गैरसरकारी संस्थाबाट प्रकाशितअप्रकाशितप्रतिवेदनहरु, लेख रचना, पत्रपत्रिकामा छापिएका समाचार, पुस्तकआदी स्रोतबाट तथ्याङ्क संकलनगरिएको छ । यिनै प्राप्ततथ्याङ्कलाई आधारमानीविश्लेषण गरिएको छ ।

नेपालमा राजनैतिक स्थिरता, विकास र समृद्धि, मौलीकहकको राज्य र नागरिकबाट पूर्ण परिचालनजस्ता सपनाबोकेर माओवादी जनयुद्धमा होमिएकाव्यक्ति र तिनका परिवारहरुले द्वन्द्वकालमा र वर्तमान समयमाभोग्नुपरेका पीडाको कुनै मूल्याङ्कन गरी साध्य

छैन । शहीदहरुले ज्यानकोआहुतिदिएर नेपालमानयाँव्यवस्थाआएको छ जसलाई लोकतान्त्रीकगणतन्त्र भनिन्छ । यस व्यवस्थामानागरिकलाई अधिकार सम्पन्नबनाउने संविधानमाव्यवस्थाभएपनीनागरिकले त्यस व्यवस्थाको अनुभुतिगर्न पाएका छैनन् । आमनागरिक र शहीद परिवारका सदस्यहरुको मागभनेकै संविधानको अक्षर-अक्षर पालनागर्ने र संविधानमा रहेका मौलिकहकहरुको न्यायिककार्यान्वयनको अपेक्षा देश सञ्चालन गरेको सरकार र तिनका राजनैतिक पार्टीसँग राखेको पाइन्छ ।

प्रस्तुतअध्ययन क्षेत्रभित्र रहेका शहीद परिवार भन्नाले सशस्त्रद्वन्दको समयमातत्कालीनमाओवादी तर्फबाट मात्रशहीदभएकाव्यक्तिहरुलाई मात्र समावेस गरिएको छ । भने राज्यको तर्फबाट शहीदहुनेलाई यस अध्ययनभित्र समावेश गरिएको छैन । शहीद परिवारलेआर्थिक, सामाजिक, राजनैतिक र मनोवैज्ञानिक समस्याभोगेकोगुनासो गरेका छन् भने राज्य र पार्टीले शहीद परिवारलाई त्यतीमहत्वका साथनहेरीएको भन्ने जस्ता गुनासा गरेको पाइयो । शहीद परिवारलाई गरिवी, अशिक्षा, स्वास्थ समस्या, जस्ता समस्याहरु कमगर्नको लागि राज्यले विशेष योजनाल्याउनु आवश्यकदेखीन्छ ।

विषय सूचि

	पृष्ठ
सिफारीस पत्र	ii
स्वीकृतीपत्र	iii
कृतज्ञता	iv
शोधसार	v
विषय सुची	vii
तालिका सुची	x
अध्याय-एक :अध्ययनको परिचय	**१-९**
१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्याको कथन	४
१.३ अध्ययनको उदेश्य	६
१.४ अध्ययनको औचित्य	६
१.५अध्ययनको सिमा	८
१.६अध्ययनको संगठन	८
अध्याय-दुई : साहित्यको पुनारावलोकन	**१०-२७**
२.१ सैद्धान्तिक दृष्टिकोण	१०
२.१.१ मार्क्सवाद/द्वन्द्वात्मकभौतिकबाद	१०
२.१.२ माओवाद	१२
२.१.३ शहीद	१२
२.२ पूर्व साहित्यको समिक्षा	१४
२.२.१ द्वन्द्वको परिचय	१४
२.२.२ समाज र द्वन्द्वको सम्बन्ध	१६

२.२.३ द्वन्द्वका कारणहरु १७
२.२.४ राजनैतिक कारण १७
२.२.५ सामाजिकतथाआर्थिक कारणहरु १८
२.२.६ द्वन्द्वका परिणामहरु १८
२.२.७ नकारात्मक परिणामहरु १८
२.२.८ सकारात्मक परिणामहरु १८
२.३ अवधारणागत ढाँचा २६
अध्यायतिनःअध्ययनविधि२८-३०
३.१ अध्ययनक्षेत्र छनौटको औचित्य २८
३.२ अनुसन्धान ढाँचा २८
३.३ समग्रतथा छनौट प्रकृया २९
३.४ तथ्यांकको प्रकृति र श्रोत २९
३.५ तथ्यांक संकलनविधि २९
३.५.१ अन्तर्वाता अनुसुची २९
३.५.२अवलोकन ३०
३.५.३ वैयक्तिकअध्ययन ३०
३.५.४ द्वितियतथ्यांक संकलनविधि ३०
३.६ तथ्यांकविश्लेषण ३०

अध्यायचारः अध्ययनक्षेत्रको चिनारी तथा सामाजिकअवस्था ३१-४४
४.१ अध्ययनक्षेत्रको परिचय ३१
४.२ उत्तरदाताको सामाजिकअवस्था ३२
४.२.१ उमेरको आधारमाउत्तरदाताको विभाजन ३३
४.३ शैक्षिकअवस्था ३५
४.४ जातिय संरचना ३७
४.५ शहीदहुनु भन्दा अगाडिको पेशागतविवरण ३९
४.६ पेशागतअवस्था ३९
४.७ धार्मिक अवस्था ४०

४.८ उत्तरदाताको लैङ्गिकविवरण ४३

अध्याय:पाँचमनोवैज्ञानिक र आर्थिक अवस्था ४५-४९

५.१ मनोविज्ञानको परिचय ४५

५.२ उत्तरदाताको मासिकआम्दानी ४८

अध्याय छ : परिवर्तित राजनीतिक घटनाप्रतिको धारणा ५०-५८

६.१ राजनैतिक पार्टीको आधारमाउत्तरदाताको विवरण ५०

६.२ भोगिएका समस्या र चुनौतीहरु ५१

६.३ सरकार र पार्टीसँगको अपेक्षा ५४

६.४ शहीद र दलप्रतिको धारणा ५५

अध्याय सात : सारांश र निष्कर्ष

७.१ सारांश ५८

७.२ निष्कर्ष ५९

सन्दर्भ सामग्री

अनुसुची

तालिका सुची

तालिकाविषय		पेज नं.
४.१	उमेरअनुसार विभाजन	३३
४.२	शैक्षिकआधारमाविभाजन	३५
४.३	जातियविभाजन	३७
४.४	शहीदहुनुभन्दा अगाडि पेशागतविवरण	३८
४.५	पेशागतआधारमाउत्तरदाताको विवरण	३९
४.६	धर्मको आधारमाउत्तरदाताको विवरण	४१
४.७	लैङ्गिकताको आधारमाउत्तरदाताको विवरण	४३
४.८	शहीदको लैङ्गिकविभाजन	४३
५.१	उत्तरदाताको मासिकआम्दानीको विवरण	४८
६.१	राजनैनिक पार्टीको आधारमाउत्तरदाताको विवरण	५०
६.२	उत्तरदाताको समस्याहरु	५२
६.३	सरकार र पार्टीसँगको अपेक्षा	५४
६.४	शहीद परिवार हुनुको महसुस	५६